

О. В. ФІСУН

ПРОБЛЕМА ФАСИЛІТУЮЧОЇ ПОЗИЦІЇ ПЕДАГОГА У НАУКОВИХ ДОСЛІДЖЕННЯХ

Обґрунтовано необхідність формування у педагогів нової професійної позиції, в основі якої лежать принципи гуманістичної педагогіки, побудова суб'єкт-суб'єктних відносин з учнями. Розкрито суть педагогічної фасилітації та її основні ознаки. Розглянуто характерні риси вчителя-фасилітатора, його функції в навчально-виховному процесі. Визначено головну мету особистісно орієнтованої взаємодії: розвиток учня як особистості.

Ключові слова: фасилітує навчання, особистісно орієнтована взаємодія, вчитель-фасилітатор.

О. В. ФИСУН

ПРОБЛЕМА ФАСИЛИТИРУЮЩЕЙ ПОЗИЦИИ ПЕДАГОГА В НАУЧНЫХ ИССЛЕДОВАНИЯХ

Обоснована необходимость формирования у педагогов новой профессиональной позиции, в основе которой лежат принципы гуманистической педагогики, построение субъект-субъектных отношений с учениками. Раскрыта суть педагогической фасилитации и ее основные признаки. Рассмотрены характерные черты учителя-фасилитатора, его функции в учебно-воспитательном процессе. Определена главная цель личностно ориентированного взаимодействия: развитие ученика как личности.

Ключевые слова: фасилитирующее обучение, личностно ориентированное взаимодействие, учитель-фасилитатор.

O. V. FISUN

PROBLEM TEACHER'S FACILITATIVE POSITION IN SCIENTIFIC RESEARCH

The necessity of forming a new professional position of teachers, which is based on principles of humanistic pedagogies and the construction of subject-subject relations with students is analyzed in the article. The essence of the pedagogical facilitation, its main features are defined. The typical features of teacher-facilitator are outlined, his role in training - the educational process is described. Defined primary aim of personality development-oriented interaction of the student as individuals.

Key words: facilitates learning, learner-oriented interaction, the teacher-facilitator.

Сучасна освітня ситуація в Україні потребує педагогічних кадрів з якісно новим рівнем професійної підготовки. Адже серед багатьох факторів, які визначають реальний рух до нового типу освіти залишається педагог, його світогляд, культура, спосіб мислення. Нині яскраво вираженою є потреба в умінні вчителя будувати з учнем суб'єкт-суб'єктні відносини. Тому для врішення цієї потреби є необхідним переосмислення основних аспектів професійної діяльності працівників освітньої сфери.

Навчально-виховний процес має стати співпрацею його суб'єктів, які перебувають у процесі взаємодії. В документах про освіту (Закон України «Про освіту», державна програма «Вчитель») визначено головну мету: «формувати вчителя, який здатний розкривати особистість дитини, зорієнтований на особистісний та професійний саморозвиток і готовий працювати творчо». Науковці І. Ісаєв, В. Сластьонін, А. Чернявська, Є. Шиянов, М. Боритко визначають зміну професійної позиції вчителя важливою передумовою становлення суб'єкт-суб'єктного

підходу у шкільній освіті, розвитку гуманних і взаємоповажливих стосунків між всіма учасниками педагогічного процесу.

Аналіз поглядів В. Слободчикова Г. Коджаспірової, О. Коджаспірова, М. Прохорової, О. Томашевської дав змогу зробити висновок про те, що фасилітуюча позиція вчителя характеризується тим, що він перебуває поряд, нарівні, разом з учнями. Тільки в цьому випадку створюються оптимальні умови для розвитку й саморозвитку кожної особистості.

У дисертаційних роботах Є. Врублевської, О. Димової, І. Жижині та ін.) визначено теоретичні засади поняття педагогічної фасилітації, окреслено основні характеристики гуманістичних взаємовідносин учителя з учнями.

Результати аналізу робіт В. Давидова, А. Маркової, Л. Мітіної, В. Слободчикова, С. Краснова, А. Трещова, В. Бедерханової доводять, що навчально-професійна спільність учасників педагогічного процесу є однією з найбільш важливих умов становлення професійної педагогічної позиції.

Водночас аналіз наукової літератури засвідчує, що серед різних типів педагогічних позицій учителя авторами не було виділено як окремий її тип фасилітуючу позицію.

Мета статті – проаналізувати дослідження проблеми фасилітуючої позиції педагога в працях з філософії, психології, педагогіки.

Основними функціями педагогічного процесу є: трансляційна (освітня), оцінювальна, проєктуюча, інформаційна, контролююча, організаційна, консультативна, адаптивна тощо. За умов гуманістичного переосмислення, трансляційна функція є у більшості випадків не відтворювальною, а перетворювальною. Активізація визначених функцій педагогічного процесу потребує переосмислення ролі та функцій педагога. Гуманістичні підходи до навчання передбачають пріоритетність адаптаційної та організаційно-консультативної функцій педагога.

Цінні думки стосовно забезпечення глибинного спілкування між людьми, які повністю узгоджуються з ідеями фасилітації, висловлював Г. Батищев. Філософ вказував, що таке спілкування ґрунтується на пріоритеті безумовно-ціннісного ставлення до світу, коли аксіологічним центром комунікації стає особистість партнера як унікальної індивідуальності, кожний її учасник відчуває радість від зустрічі з іншою людиною і власну співпричетність до загальної справи.

У наукових працях термін «позиція» використовується у двох основних значеннях: як складна, відносно усталена система ставлень, установок, мотивів, цінностей людини, якими вона керується у процесі своєї життєдіяльності; як положення індивідуума у статусно-рольовій внутрішньогруповій структурі.

К. Роджерс ввів у науку термін «фасилітація» і тлумачив її як «функцію полегшення спілкування сфери адресант-адресат». Науковець виокремив три основні установки вчителя-фасилітатора. Перша з них визначена за допомогою використання термінів «істинність» та «відкритість». На думку К. Роджерса, ця установка передбачає наявність у педагога відкритості власним думкам і переживанням та здатність чесно, широко, відкрито транслювати їх своїм вихованцям. Друга установка описана за допомогою використання термінів «прийняття» й «довіра». Вона проявляється через особистісну впевненість педагога в можливостях та здібностях учнів. Третя установка презентована К. Роджерсом за допомогою використання поняття «емпатичне розуміння». Ідеться про бачення вчителем внутрішнього світу та поведінки кожного учня з його внутрішньої сторони [4, с. 8–10].

На думку С. Іванової, позиція відображає діяльнісну сторону стану людини в певній соціальній системі та визначається як сукупність ставлень до себе й до власного життя, до реалізації свого особистісного потенціалу на певному часовому етапі та в конкретному соціумі. Позиція особистості передусім визначається її загальною спрямованістю й активністю, ставленням до вибору життєвих цілей та засобів їхнього досягнення.

У науковій літературі є різні трактування поняття «педагогічна позиція». Так, І. Ісаєв, В. Сластьонін та Є. Шиянов стверджують, що позиція педагога – це система його інтелектуальних, вольових та емоційно-оціночних ставлень до світу, педагогічній діяльності та педагогічної реальності загалом. Ця позиція, з одного боку, визначається вимогами та очікуваннями суспільства до фахової підготовленості вчителя та його особистісно-професійних якостей, а з іншого – є результатом його власної активності як прояву певних переживань,

мотивів, ціннісних орієнтацій і т. ін. Саме в позиції вчителя проявляється його загальна соціальна спрямованість та тип професійної діяльності.

Серед типів професійної позиції вчителя І. Колесникова виокремлює таку позицію як учитель-фасилітатор, тобто той, хто надає допомогу в самопізнанні, самовизначенні, самоорганізації, проводить бесіди, ділові ігри, індивідуальну роботу з учнями.

А. Євтодюк зазначає, що освітня система в Україні потребує педагога, який здатний забезпечити співпрацю з учнями – педагога-фасилітатора. Необхідною є така взаємодія, за якої всі учасники поводять себе природно, прагнуть до взаєморозуміння і узгоджують свої позиції посередництвом діалогу.

Вичерпною є характеристика діяльності учителя-фасилітатора, яку дали Е. Гусінський та І. Турчанінова: відкритий, природний, ставиться до учнів із прийняттям та довірою, прагне поглянути на світ очима дитини і прагне не складати ні про кого кінцевої думки. Як головною цінністю він керується інтересами розвитку особистості учня і не ставить жорстких конкретних цілей – наприклад, обов'язково виконати раніше складений план уроку. Новий стиль діяльності висуває високі вимоги до учителя, його особистісних якостей та освіти і стає можливим лише при наявності нелінійного способу мислення.

С. Коломийченко відзначає, що фасилітуюча позиція вчителя забезпечує загальну гуманістичну наповненість педагогічного процесу. Адже в умовах фасилітуючої взаємодії педагог концентрує свою увагу не на формуванні особистості дитини відповідно до попередньо визначеного ним самим ідеалу, а на створенні сприятливих зовнішніх умов для її особистісного зростання. Отже, педагогічна взаємодія такого типу стимулює формування в особі установок, потреб, властивостей, які забезпечують її ефективний саморозвиток, відпрацювання індивідуальної життєвої стратегії, обрання власного способу буття в культурі. Автор також наголошує на такому важливому факті: виявлення вчителем фасилітуючої позиції передбачає розбудову педагогічної взаємодії на засадах взаємоповаги, толерантності, співробітництва, а це, у свою чергу, стимулює особистісне зростання не тільки школярів, але і самого педагога [2, с. 19–21].

Відповідно до традиційних поглядів на навчально-виховний процес, які тривалий час домінували в науковій літературі, вчитель є активним суб'єктом, основна функція якого зводиться до трансляції учням як об'єктам педагогічного впливу певних істин. Принципово інші ідеї покладено в основу гуманістичної парадигми освіти, за якою педагогічний процес є співтворчістю вчителя та учнів, спільним пошуком, спрямованим на обговорення екзистенціальних (загальнолюдських) проблем. У такій ситуації вчитель не стільки транслює школярам доробки культури, скільки культивує її подальший розвиток у процесі педагогічної творчості. Відповідно, це вимагає від вчителя виявлення сформованих умінь розбудовувати з кожною дитиною ефективну співпрацю, готовності сприймати її як унікальну особистість, розуміти її думки та прагнення. У зв'язку з цим завдання фасилітації – допомогти учням знайти гармонію у відносинах з однокласниками, вчителем, із самим собою.

Особливими рисами вчителя, який стоїть на фасилітуючій позиції, є: особистісні риси (істинність, довіра, емпатія), впевненість у можливостях своїх учнів, у тому, що кожна дитина прагне до самопізнання і самореалізації. Вільне, осмислене навчання розвиває допитливість дитини, яка і приносить їй задоволення від процесу пізнання, впливає на учня та дозволяє зрозуміти його поведінку. Взаєморозуміння між вчителем і учнем є необхідною умовою для розвитку особистості дитини, яка може досягатися тільки в результаті конструктивного спілкування. Головна мета особистісно-орієнтованої взаємодії полягає в тому, щоб учень розвивався як особистість. Методи і форми навчання спрямовані на самоактуалізацію учня. Завдання вчителя-фасилітатора – допомогти учневі виробити свою власну позицію в житті, стати суб'єктом взаємодії. Учень виробляє власну точку зору, своє розуміння і сприйняття дійсності, яка його оточує. Самовдосконалення і вчителя, і учня відбувається на основі їхньої взаємодії.

Педагог-фасилітатор повинен дуже добре знати навчальний процес і володіти такими прийомами навчання:

- перетворення класу на спільноту школярів, включаючи самого учителя;
- забезпечення ресурсів (книг, наочних посібників, приладів, інструментів і т. д.) з метою вивільнити допитливість учнів, дозволити їм рухатись у нових напрямках відповідно їх

власним інтересам, розбудити дослідницький запал, зробити все предметом з'ясування і вивчення, та створення особливих умов, що полегшують їх використання учнями;

- створення різноманітних зворотних зв'язків з учнями (взаємне опитування, діалог, співбесіда, групові форми спілкування та навчання);
- чітке співвідношення обсягу навчальної роботи, її якості та оцінювання на основі сумісного обговорення;
- організація процесу навчання, коли один з учнів або учень-старшокласник виконує функцію асистента вчителя;
- організація груп вільного навчання з метою підвищення культури міжособистісного спілкування, актуалізації особистісних установок (доброзичливості, безоцінного сприйняття), які характерні для учасників фасилітуючого навчання [4, с. 224].

Міжособистісне спілкування між вчителем-фасилітатором та учнем вимагає постійного рефлексивного аналізу педагогом власних дій, доцільності обраних прийомів спілкування, реакції класу на свою поведінку. Своєчасний самоаналіз, саморегуляція, самооцінка педагога полягає у виявленні та усвідомленні вчителями власних проблем та недоліків у спілкуванні з оточуючими, та виробленні ним шляхів подолання цих проблем. Педагог повинен уміти прогнозувати перебіг та результати спілкування з учнями, управляти ним в ході уроку, вносити необхідні корективи в свою поведінку зі школярами. Дуже важливими є також вміння контролювати власні емоції, усвідомлювати значущість своєї професійної діяльності.

Як справедливо зазначають науковці (І. Ісаєв, В. Сластьонін, А. Чернявська, Є. Шиянов та ін.), важливою передумовою становлення суб'єкт-суб'єктного підходу в шкільній освіті, розвитку гуманних і взаємоповажливих стосунків між всіма учасниками педагогічного процесу є зміна професійної позиції вчителя [5, с. 4–6].

Чим вище у педагогів їхня здатність до фасилітації навчання, тим більше індивідуалізованим, диференційованим і творчим є їхній підхід до учнів, тим більше уваги вони приділяють переживанням учнів, частіше вступають з ними в діалоги, частіше співпрацюють з ними при плануванні навчального процесу, частіше використовують їхні думки у своїй роботі, частіше посміхаються на уроках.

Професійні умови організації особистісно орієнтованого навчання, які розглядаються науковцями в контексті психолого-педагогічних умов, передбачають спеціальну підготовку вчителя до впровадження особистісно орієнтованих технологій навчання та виховання, що включає не тільки знання свого предмету, досконале володіння сучасною методикою викладання, але й знання, вміння та навички реалізації особистісно орієнтованого навчання, вміння слідкувати за розвитком кожного учня, створювати умови для розкриття його особистісного потенціалу. Така організація навчального заняття вимагає також переорієнтації вчителя з інформаційної моделі викладання (складовою якої є репродуктивний підхід до викладання, оцінки учнівських знань) на особистісно орієнтовану, тобто створення умов для розвитку й становлення особистості, розкриття її потенційних можливостей, природних нахилів і обдарувань, що висуває нові психолого-педагогічні та професійні вимоги до вчителя як до постаті, від якої найбільше залежить ефективність впровадження особистісно орієнтованого навчання в ситуації, коли «вчитель повинен оволодіти парадоксальною здатністю бути одночасно рівноправним учасником діалогу з учнем і керівником цього діалогу».

З огляду на це особливого значення набуває креативний чинник, що передбачає переорієнтацію функції вчителя з предметно-ілюстративної на фасилітуючу в процесі творчої рівноправної взаємодії з учнем. Актуальним у цьому контексті є, на нашу думку, забезпечення педагогічно доцільного впливу вчителя, який В. Сухомлинський назвав «гармонією педагогічних впливів». Становлення особистості дитини, створення умов для самовиховання, самоорганізації, саморозвитку вимагає духовних контактів між педагогом і дитиною та взаємно відповідального ставлення до спільної справи. Найголовніше при цьому – постійне спонування молодшої людини до самовиховання за умови забезпечення цілісності: вся сукупність видів життєдіяльності вчителя та учня забезпечить активне задоволення їх потреб.

Заохочення та підтримка природного бажання дитини займатися учінням як індивідуальним видом діяльності, що тлумачиться в контексті проблеми особистісно орієнтованого навчання як унікальний, самобутній спосіб інтелектуального і самостійного відкриття, вимагає від учителя глибокого та всебічного вивчення потреб дитини, її соціальних

та особистісних запитів, природних нахилів, індивідуальних особливостей, творчого потенціалу, оптимального темпу навчання, обсягу навчальної інформації тощо.

Педагогічна фасилітація порівняно з іншими варіантами навчально-виховної взаємодії має суттєві переваги. Однак водночас дослідження проблеми фасилітації в педагогічній теорії та практиці вимагає врахування висновків Р. Зайонса, Ш. Тейлора про те, що цей феномен може іноді й негативно впливати на психологічний стан та дії учнів. Негативні наслідки фасилітації спостерігаються в тому випадку, коли вчитель концентрує увагу учнів не на об'єкті навчально-виховної діяльності, а на власній персоні як її організатора, на тому, що саме він надає допомогу кожному школяру й оцінює результати його праці. А в такому разі учні починають переживати через можливе негативне оцінювання педагогом їхніх досягнень, що відповідно може вплинути на його ставлення до них. Відповідно це знижує їхню ініціативність та активність, а як наслідок – і ефективність навчально-виховного процесу загалом [1, с. 345–351].

Цінними є ідеї А. Чернявської про необхідність формування в учителя такої позиції, яка дає йому можливість перейти на емпатійний рівень взаємодії з учнями. Авторка назвала цю позицію партнерською професійно-педагогічною позицією. Основними характеристиками цієї позиції були визначені:

- особистісна взаємодія та взаємодія вчителя та учнів;
- взаємозалежність педагога та школярів, яка формується на підґрунті визначених цілей освіти, що поділяють всі учасники педагогічного процесу;
- формування взаємостосунків з учнями та колегами на принципах взаємоповаги, взаємної відповідальності, свободи вибору, формування спільних інтересів;
- визначення видів активності, які реалізуються у спільній діяльності педагога та учнів, самостійній роботі учнів та індивідуальній роботі вчителя;
- розподіл відповідальності за результати педагогічного процесу зі школярами, які виступають як повноправні суб'єкти цього процесу [8, с. 12–15].

Упровадження особистісно-зорієнтованої парадигми освіти в сучасній школі передбачає, що кожний педагог на підставі чіткого усвідомлення сутності фасилітації розбудовує навчально-педагогічну взаємодію зі школярами на основі виявлення фасилітуючої позиції. Адже тільки в такому випадку ця взаємодія спонукає їх на продуктивне самовдосконалення, активне відпрацювання цінностей і сенсів власної життєдіяльності, забезпечує саморозвиток їх як особистостей.

Прояв учителем фасилітуючої позиції є необхідною передумовою для забезпечення гуманістичної спрямованості педагогічної взаємодії, ефективного особистісного зростання кожного учня.

На основі врахування різних наукових ідей щодо фасилітуючої позиції вчителя можна сказати, що така його позиція становить систему настанов, які зумовлюють визначення ним цілей професійної діяльності, власного місця в ній, вибір засобів, дій, методів оцінки отриманих результатів, які в цілісному поєднанні забезпечують ефективну фасилітуючу взаємодію між педагогом та учнями.

Освітній процес у школі є складною динамічною системою, яка поєднує в собі різні види взаємодій: між учителем і окремим учнем, між педагогом і групою школярів, учнів між собою, між учителями тощо. Всі ці види взаємодій тісно пов'язані між собою й суттєво впливають один на одного. Забезпечення фасилітуючої позиції вчителя у навчально-виховному процесі дозволяє створити особливі взаємовідносини між його суб'єктами, які допомагають кожному з них прийняти себе як унікальну цінність, сформувати мотивацію до позитивних самозмін.

У нашому дослідженні виокремлено такі основні ознаки педагогічної фасилітації:

- відкритість, щирість у виявленні вчителем своїх думок, поглядів, переконань;
- сприйняття та прийняття кожної дитини як безумовної цінності, прояв поваги та толерантності до її інтересів, потреб, прагнень, впевненість у її широких можливостях;
- демонстрація вчителем «емпатійного розуміння» дитини, здатність «подивитися» на внутрішній світ та поведінку учня немовби його очима.

Науковці тлумачать фасилітуючу діяльність вчителя як взаємодію між ним та школярами, що розбудовується на принципах гуманізму, полісуб'єктності, толерантності і має за мету допомогти кожній дитині усвідомити свою особистісну самоцінність та унікальність, підтримувати її прагнення до саморозвитку, самореалізації й самовдосконалення, актуалізувати

ціннісне ставлення до людей, культури та природи на основі організації гуманістичного, діалогічного, підтримуючого, суб'єкт-суб'єктного спілкування, створення атмосфери безумовного прийняття, розуміння та довіри.

Фасилітатор дотримується політики невтручання, а якщо втручається, то для того, щоб: забезпечити зворотній зв'язок під час роботи над проектом (завданням); забезпечити точну відповідність вимогам програми; перевірити, чи правильно його розуміють; допомогти розвитку навичок співпраці між учнями; встановити справедливість; допомогти переглянути пріоритети; вирішити конфлікт.

Отже, на підставі вищевикладеного можна зробити висновок, що педагогічна діяльність – багатопрофільна і багатоаспектна. Головним у ній є професійна позиція вчителя. Сьогодні актуальною потребою є формування у педагога фасилітуючої позиції. Така позиція – результат внутрішніх самозмін вчителя, іншого, більш якісного підходу до своєї педагогічної діяльності. Педагог створює новий, гуманістичний тип взаємодії з учнями. Його професійна компетентність буде визначатися не тільки сукупністю знань, умінь, навичок, а й особливостями нервової системи, психологічною стійкістю і підвищеною працездатністю у процесі педагогічної діяльності. Фасилітуюча позиція педагога сприяє реалізації особистісної орієнтації його діяльності.

Подальші дослідження необхідно спрямовувати на детальніше вивчення умов фасилітуючого навчання, формування фасилітуючої позиції педагога в новій освітній парадигмі.

ЛІТЕРАТУРА

1. . Styles of explanation in social psychology / R. B. Zajonc // *European Journal of social psychology*. – Albany, 1989. – Vol. 19. – № 2. – P. 345–368.
2. Коломийченко С. Ю. Сутність фасилітуючої педагогічної взаємодії / С. Ю. Коломийченко // Педагогіка і психологія формування творчої особистості: проблеми і пошуки: зб. наук. праць. Серія «Педагогіка і психологія». Вип 34. – Запоріжжя: Вид. ЗДПУ, 2007. – С. 18–26.
3. Роджерс К. Р. Взгляд на психотерапию. Становление человека. / К. Р. Роджерс. – М. Издательская группа «Прогресс», «Универс», 1994. – 480 с.
4. Rogers C. Freedom to learn for the 80's. Columbus–Toronto–London–Sydney: Ch. E. Merrill Publ. Company, A Bell & Howell Company, 1983. 312 p.
5. Слостенин В. А. Педагогика: учеб. пособие / В. А. Слостенин, И. Ф. Исаев, Е. Н. Шиянов; под ред. В. А. Слостенина. – М.: Академия, 2002. – 576 с.
6. Тимченко О. В. Науково-методична робота як засіб професійної позиції вчителя/ Харків: Видавнича група «Основа», 2010. –127 с.
7. Фісун О. В. Особливості фасилітуючої позиції вчителя /О. В. Фісун // Нові підходи до післядипломної педагогічної освіти.-Імідж сучасного педагога: науково-практичний освітньо-популярний часопис. 2010. – № 1. – С. 14–16.
8. Чернявская А. П. Партнерская позиция педагога как основа организации субъект-субъектного взаимодействия в школе // [Электронный ресурс] – Режим доступа – // http://vestnik.yspu.org/releases/pedagoka_i_psichologiy/36_1/